

Celem planowanych badań jest interdyscyplinarna analiza zasady i procesu swobodnej oceny dowodów. Projekt ma w szczególności odpowiedzieć na pytanie, czy (a jeśli tak to w jaki sposób) w udoskonaleniu interpretacji i stosowania wspomnianej zasady mogą pomóc teorie filozoficzne (epistemologiczne) i wyniki eksperymentów psychologicznych. Podstawowe powody podjęcia tej tematyki badawczej to niedobór tego typu analiz w literaturze prawniczej (teoretycznej i dogmatycznej), potencjalna wartość poznawcza i (być może) praktyczna wyników proponowanych badań oraz coraz popularniejsze w prawoznawstwie zainteresowanie koncepcjami filozoficznymi, teoriami naukowymi i badaniami empirycznymi w kontekście problemów prawnych i prawniczych.

Wiele procesów sądowych, zwłaszcza w sprawach karnych, rozstrzyga się na płaszczyźnie ustaleń faktycznych, czyli w zależności od tego, co (przynajmniej zdaniem sędziego/sędziów/ławników) zostało udowodnione. Dobrym przykładem jest tutaj słynny kazus O.J. Simpsona. W niektórych krajach sferę tę regulują skomplikowane i szczegółowe reguły prawne (np. Federal Rules of Evidence w Stanach Zjednoczonych). W wielu innych jednak, w tym w Polsce, obowiązuje zasada swobodnej oceny dowodów, zgodnie z którą sędzia oceniając dowody powinien kierować się swoim przekonaniem nieskrępowanym dodatkowymi przepisami. Zasada ta rzadko przyjmuje postać absolutną. Przykładowo, według polskiego kodeksu postępowania karnego sędzia musi uwzględniać jeszcze stan wiedzy naukowej, wskazania doświadczenia życiowego i zasady logiki. Prawnicy twierdzą zatem, że ocena dowodów powinna być racjonalna.

W tej sytuacji istotne staje się pytanie, co właściwie oznacza racjonalność w przypadku oceny dowodów. Odpowiedzi na nie może dostarczyć epistemologia –dziedzina filozofii zajmująca się między innymi kwestiami przekonania, wiedzy, prawdy i dochodzenia do nich. W ramach niniejszego projektu podstawowe (fundacjonalizm, koherencjonizm) i pośrednie (nonfundacjonizm, fundherentyzm) stanowiska filozoficzne zostaną zbadane jako potencjalne fundamenty teoretyczne racjonalnej oceny dowodów. Stawiana jest przy tym hipoteza, że odpowiednią podstawą realizacją postulatu racjonalności postępowania dowodowego jest ostatnie z nich – fundherentyzm, a więc koncepcja rozwinięta właśnie w kontekście zastosowań prawniczych. Projekt zakłada analizę założeń i słabości poszczególnych stanowisk oraz przygotowanie podstaw normatywnego modelu swobodnej, ale racjonalnej oceny dowodów.

Drugą ważną dla prezentowanego projektu kwestię stanowią czynniki mogące utrudniać realizację takiego modelu, a więc przeszkadzać w racjonalnej ocenie dowodów. Czynniki takie mogą mieć np. charakter prawny. Poznawanie prawdy (ustalanie faktów) w procesach sądowych ma swoje osobliwości. Ich przykładem są zakazy dowodowe, a więc przepisy zabraniające udowadniania niektórych faktów lub wykorzystania określonych metod dowodowych (np. nie wolno przesłuchiwać duchownego co do informacji chronionych tajemnicą spowiedzi). Planowane analizy mają ustalić, czy osobliwości takie mogą naruszać racjonalność oceny dowodów, a jeśli tak, to jak można temu zaradzić.

Równie interesujące są z tego punktu widzenia czynniki natury psychologicznej. Współczesna psychologia wskazuje, że ludzkie myślenie jest podatne na systematyczne błędy (tendencje poznawcze). Eksperymenty udowadniają, że są nie podatni również prawnicy, w tym sędziowie. W niniejszym projekcie zbadany zostanie wpływ takich błędów na proces oceny dowodów. Druga hipoteza projektu zakłada przy tym, że wpływ ten należy ograniczać edukując sędziów w zakresie funkcjonowania ludzkiego umysłu, a więc promując świadomą ocenę dowodów.

Zestawienie wyników obu części badań pozwoli zaproponować nowy sposób interpretacji zasady swobodnej oceny dowodów, a być może również nowe rozwiązania prawne.